

му анализу и, следовательно, возможностью более доказательных выводов.

Разумеется, данная работа не является исчерпывающей, и в связи с этим хотелось бы обратить внимание на некоторые из перспектив исследования, а именно: выделить структурные (грамматические) виды самономинации, проследить связь с психологией и психопатологией (самономинация при психических отклонениях), включить в исследование примеры из разговорной речи, проанализировать перлокутивный эффект данного речевого хода (что необходимо для обоснования ряда выводов), место и вес самономинации в рамках тактики/ стратегии «самопрезентация», изучить использование данного речевого хода конкретной языковой личностью.

ПЫТАННІ БЕЛАРУСКАЙ ЛЕКСІКАЛОГІІ Ў «ЛЕКСІКОНЕ» ПАМВЫ БЯРЫНДЫ

М. В. Рымдзёнак

Памва Бярында – вядомы вучоны, лексікограф п.п. XVII ст. Яго праца «Лексіконь славеноросскі» – важная крыніца вывучэння слоўнікавага складу беларускай і ўкраінскай моў XVII ст. Мае яна вялікую каштоўнасць і як тлумачальна–перакладны слоўнік, у якім сродкамі старабеларускай лексікі раскрываецца змест царкоўнаславянскіх слоў. У ёй змяшчаецца «каля 7 тысяч слоўнікавых артыкулаў : больш за 4 тысячы агульнаўжывальных слоў і каля 2 тысяч слоў, якія ахопліваюць уласныя імёны і розныя назвы іншамоўнага паходжання» [1, с. 133].

Акрамя таго, што «Лексікон» каштоўны як лексікаграфічная праца, нам ён падаецца цікавым у плане гісторыі лексікалогіі. Канешне, відавочна, што ў часы Бярынды лексікалогіі як навукі яшчэ не існавала. Аднак, працуючы са слоўнікавым матэрыялам, ён не мог не заўважыць наяўнасці ў слова некалькіх значэнняў або супадзенні розных слоў на гукавым, марфалагічным, арфаграфічным узроўнях. Як жа адлюстраваліся такія яго назіранні ў слоўніку?

Звернем увагу на такія з’явы, як мнагазначнасць, аманімія і сінанімія.

Як вядома, зараз ў слоўніках дэфініцыі мнагазначнага слова падаюцца ў адным артыкуле, а амонімы афармляюцца як асобныя слоўнікавыя артыкулы, таму што «мнагазначнасць – гэта здольнасць слова набываць некалькі значэнняў, а аманімія – падабенства розных слоў на лексічным, фанетычным, марфалагічным або арфаграфічным узроўнях» [4, с. 20].

Мнагазначныя словы, як і належыць, Бярында падае ў адным слоўнікавым артыкуле, напрыклад: **Вражда:** *ворогованье, гнѣвъ,*

неприязнь, ненависть (25). У дадзеным выпадку ‘вражда’ тлумачыцца як 1) працэс: *ворогованье* – ‘непрызныя адносіны’ [5, т. 1, с. 462]; 2) адчуванне: *гньвь* – ‘пачуццё моцнага абурэння, стан раздражнення’ [5, т. 2, с. 63], *неприязнь* – ‘непрыязныя, недружалюбныя адносіны да каго-, чаго-н.’ [5, т. 3, с. 388]; *ненависть* – ‘пачуццё моцнай варожасці і злосці’ [5, т. 3, с. 396].

Відавочна, у дадзеным слоўнікавым артыкуле словы, якія раскрываюць паняцце *вражда* як адчуванне, размешчаны градацыйна, з узмацненнем значэння: *гньвь* → *неприязнь* → *ненависть*, чаму ў сучаснай мове адпавядаюць *абурэнне* → *недружалюбнасць* → *варожасць*. Такім чынам, для перадачы адценняў значэння Бярында не толькі падбірае сінонімы, але і падыходзіць да разумення сінанімічнага рада. І, увогуле, пры тлумачэнні многіх слоў выкарыстоўвае сінонімы, напрыклад: **Бездна**: *бездона, пропасть, глубокость, мноство* (9). *Бездна, пропасть* – блізкія па семантыцы словы, якія маюць значэнне ‘бяздонная прорва, непамерная глыбіня’ [5, т. 1, с. 360], *глубокость* – ‘глыбіня’, характарызуе прадмет паводле яго асноўнай прыкметы, *мноство* – метафарычны перанос значэння.

Такім чынам, паза ўвагай П. Бярынды не засталася ўжыванне ў пераносным значэнні слова *бездна* (мноства), але ў тлумачальнай частцы артыкула ён не аддзяляе яго ад рада сінонімаў – тлумачэнняў асноўнага значэння. Аднак заўважым, што ў некаторых слоўнікавых артыкулах Бярында ўжо ўжывае памету метафор., напрыклад: **Зима**: *непогода, студень, метафор. ОзАблость* (78).

Як жа адлюстравана аманімія ў слоўніку? Як вядома, амонімы выяўляюцца на розных моўных узроўнях : лексічным (лексічныя амонімы), фанетычным (амафоны), марфалагічным (амаформы), арфаграфічным (амографы). Бярында заўважае супадзенне розных слоў на 1) гукавым узроўні (*дамы* – дзеяслоў дати у ц.ч. 1 ас. мн.л. ; *да мы* – службовая часціна мовы і займеннік) (49); 2) марфалагічным узроўні (*вдовь* – а) прыметнік м.р., б) наз. у Р.скл. мн.л.) (19); 3) арфаграфічным узроўні (*жилище* – дом, *жилище* – жила) (54).

Лексікограф вылучае дадзеныя амонімы ў асобныя слоўнікавыя артыкулы. Канешне, робіць ён гэта інтуітыўна, непаслядоўна і няпоўна, абапіраючыся на ўласныя назіранні.

А лексічныя амонімы ў большасці выпадкаў Бярында ўвогуле не выдзяляе: не адрознівае іх ад мнагазначнасці.

Заўважым, што праблема размежавання мнагазначных слоў і амонімаў актуальная і для нашага часу. Звязана гэта з тым, што «часам значэнні аднаго слова разышліся не дастаткова далёка і сувязь з мнагазначным

словам яшчэ можа адчувацца. Таму ў некаторых выпадках для больш глыбокага аналізу неабходна звяртацца да этымалагічных і тлумачальных слоўнікаў» [4, с. 24].

Таму пры даследванні адлюстравання лексічных амонімаў сутыкаемся з двайной праблемай. З аднаго боку, выявіць і прааналізаваць падачу амонімаў складана, бо ўкладальнікі першых слоўнікаў не заўсёды іх выяўлялі, паколькі не маглі абапірацца на лексікаграфічную і лексікалагічную тэорыю (Такой яшчэ проста не існавала!), хаця практыка прымушала іх заўважаць гэтыя праблемы. З другога боку, семантычная напоўненасць слова ў XVII ст. часам адрозніваецца ад сучаснай, напрыклад, **Вьниматель**: *вѣнушитель, уважный, пильный, слухачь* (33). Назоўнік *вѣнушитель* утвораны ад дзеяслова *вѣншити*. У сучаснай беларускай мове слова *ўнушыць* мае значэнне ‘аказаць уздзеянне на псіхіку чалавека ці жывёлы з мэтай выклікаць пэўную рэакцыю, прывесці ў стан гіпнозу’ [5, т. 5, кн. 1, с. 28]. З гэтага пункту погляду *вѣнушитель* і *слухачь* будуць антонімамі. Раней – *вѣнушити* – ‘уважліва выслухаць каго-небудзь’ [2, вып. 4, с. 78]. Таму *вѣнушитель* і *слухачь* у дадзеным выпадку – сінонімы.

Для тлумачэння аднаго царкоўнаславянства Бярында падбірае словы з зусім рознымі значэннямі і аб’ядноўвае іх у адзін слоўнікавы артыкул, напрыклад: **Животъ**: *животъ, богатство, мешканье albo брѹхо albo жолѹдокъ и тыжъ: скарбъ, гроши* (94).

У дадзеным выпадку адзін слоўнікавы артыкул у якасці тлумачэння аб’ядноўвае 7 слоў: 1) *животъ* – гэты назоўнік мае самае шырокае значэнне *жыццё* [2, вып. 18, с. 31], Бярында пачаў ім тлумачальны рад; 2) *богатство, скарбъ, гроши* – ‘матэрыяльныя каштоўнасці, грашовыя назапашванні’ [5, т. 1, с. 323]; 3) *мешканье* – ‘памяшканне і лад жыцця’ [2, вып. 18, с. 31]; 4) *жолѹдокъ, брѹхо* – ‘частка цела чалавека і жывёл, у якой размешчаны органы стрававання’ [5, т. 1, с. 408].

Заўважым, што ў старабеларускай мове слова *животъ* было мнагазначным. Гістарычны слоўнік беларускай мовы падае аж 7 значэнняў, у якіх можна вылучыць біялагічны аспект – 1) ‘жывая істота’, 2) ‘жывёліна’ [2, вып. 10, с. 22], анатамічны – ‘частка цела чалавека ці жывёлы’ [2, вып. 10, с. 23], сацыяльна-эканамічны – 1) ‘лад жыцця’ [2, вып. 10, с. 22], 2) ‘маёмасць, рэчы’ [2, вып. 10, с. 22] і тэасофскі – 1) ‘час зямнога жыцця чалавека’ [2, вып. 10, с. 21], 2) ‘жыццё (аб святых) або жыццяпіс’ [2, вып. 10, с. 22].

Такім чынам, Бярында ўсведамляе разнастайнасць паняццяў, перадаваемых словам *животъ*, для кожнага з іх ён падбірае 1 –

З сінонімы і пералічвае іх у тлумачальнай частцы слоўнікавага артыкула. Хаця нейкую сістэму, градацыю, размежаванне тут прасачыць цяжка: паняцце ‘багацце’ аб’ядноўвае 2, 6 і 7 словы ў радзе тлумачэнняў, а злучнік альбо ўжываецца і пры размеркаванні, і пры далучэнні (*мешканье albo бр҃ухо albo жол҃удокъ*).

Пры больш дэталёвым разглядзе і апрацоўцы большай колькасці фактычнага матэрыялу, магчыма, нам удалася сістэматызаваць выпадкі адлюстравання розных відаў амонімаў у «Лексіконе» Памвы Бярынды. Пакуль жа адзначым наступныя вывады: 1) у пераважнай большасці выпадкаў П. Бярында адрознівае і вылучае амафоны, амаформы і амографы; 2) мнагазначныя словы і лексічныя амонімы, як правіла, падае ў адным слоўнікавым артыкуле; 3) для дакладнага тлумачэння адценняў значэння выкарыстоўвае сінанімічны рад; 4) прамое і пераноснае значэнні аўтар заўважае, але размяжоўвае непаслядоўна.

Літаратура

1. Беларуская мова: Белэнцык. / Беларус. Энцыкл.; пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мн.: Бел.Эн., 1994. – С. 132–134.
2. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 4 – 18. – Мн. : «Навука і тэхніка», 1984–1999.
3. *Німчук В. В.* Памво Беринда і яго Лексіконь славенороскі і імень тлькованіе // Лексіконь славенороскі Памво Беринди. – Київ, 1961.
4. Сучасная беларуская мова: Лексікалогія. Фразеалогія / В. П. Красней, У. М. Лазоўскі, І. М. Шчарбакова. – Мн.: «Універсітэцкае», 1984.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. – Мн. : Бел. Сав. Энцыклапедыя, 1977–1984.

ФАУСТ «В ГАРОЛЬДОВОМ ПЛАЩЕ» (РЕЦЕПЦИЯ «ФАУСТА» И. В. ГЁТЕ В РОМАНЕ А. С. ПУШКИНА «ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»)

Е. К. Сельченко

В «Сцене из Фауста» Пушкин наметил основную тенденцию развития образа Фауста в русской литературе – сближение с Мефистофелем (!). Мефистофель у Пушкина, так же, как у Гёте, является частью Фауста, голосом эгоистичного, презренного «я». Но граница все больше размывается. Скучающий пессимист и мизантроп, Фауст в той форме, в какой его знал и понял Пушкин, является результатом воздействия на сознание поэта образов Байрона, под влиянием которых русский поэт облек Фауста «в унылый романтизм и безнадежный эгоизм».

Свобода, которую получает Фауст, в трактовке Пушкина, приводит к пресыщению и скуке. Но фаустовская тема не исчерпывается небольшой